

ХАСИДСЬКІ РОЗВІДКИ ДУБНОВА С.М.

Хасидизм як феномен іудейської традиції в дослідницькій літературі сприймався й нині сприймається вкрай неоднозначно. Подібна неоднозначність пояснюється певними світоглядними й аксіологічними уподобаннями тих чи інших фахівців.

Виділяється низка праць, автори яких мають за мету апологію хасидизму. Відзначимо дослідження відомих істориків С. Дубнова, Й. Телушкіна, Ш. Етінгера, Е. Рабиновича, які є помірковано апологетичними і конфесійно неупередженими. Зазначені автори в своїх працях з симпатією описують феномен хасидизму, не забуваючи при цьому вказувати і деякі негативні риси, притаманні вченню благочестивих і їх практиці. В подібних дослідженнях історичне, як правило, превалує над релігійним.

Видатним єврейським істориком С. Дубновим у кінці 80-х років ХІХ століття було констатовано відсутність повного систематичного керівництва і жодної ґрунтовної монографії з історії хасидизму. Лакуну в подальшому було заповнено історичними дослідженнями самого С. Дубнова.

Так, своєрідною класикою хасидіани слід визнати численні праці видатного єврейського історика, публіциста і суспільного діяча Семена (Шимона) Марковича Дубнова (1860-1941). Серед цих праць відзначимо низку статей, присвячених хасидизму, які друкувалися упродовж 1888-1893 років на шпальтах журналу «Восход» (співробітником якого в свій час він був). Загальний обсяг цих статей вражає – близько сорока друкованих аркушів. Послугуючись доволі вартісними в науковому відношенні рукописними матеріалами, пінкосами єврейських громад, державними і юридичними актами, С. Дубнов досліджує проблеми необхідності появи хасидизму, його ідейних витоків, розкриває найбільш показові історичні особливості становлення хасидизму як розкольницького руху, виділяє при цьому етапи його розгортання

та докладно описує істотні моменти релігійної боротьби серед руських євреїв у кінці XVIII століття. До цих важливих в контексті з'ясування змісту та історії хасидизму статей долучаються також статті, написані івритом на сторінках журналу «Хе'авар» (1918), заснованого С. Дубновим. Слід згадати і про узагальнюючу працю з проблем хасидського руху «Толдот ха-хассидут» (Історія хасидизму). Ця праця, що з'явилася в 1930-1931 роках в Тель-Авіві, перебивається в змістовому відношенні з численними історичними монографіями, в яких достатнє місце приділяється проблемам еволюції хасидського руху.

Зазначені твори С. Дубнова з формального боку є дуже привабливими. Свідченням цього є доволі виразний стиль, емоційна насиченість викладу, яскраві, влучні характеристики діячів хасидизму. Проте свої міркування С. Дубнов подає нібито готовими до сприйняття, не вдаючись до аналізу джерел і не з'ясовуючи при цьому свого ставлення до наукових поглядів у дослідницькій літературі на те чи інше питання. Виклад С. Дубнова вирізняється не стільки аналітикою, скільки своерідною аподиктичністю, критичною описовістю. Він не стільки аналізує події, скільки критично описує їх. Слід сказати також і про певні дослідницькі уподобання автора. Особливу увагу приділяє він політичному та юридичному аспектам життя євреїв та антиєврейським рухам, зовсім не торкаючись соціально-економічних чинників появи тих чи інших явищ іудейської традиції.

Докладніше торкнемося тепер особливостей розгляду істориком проблем сутності та історичних форм хасидського руху. У світлі раціоналістичних за духом поглядів з виразним позитивістським ухилом він відверто вороже настроєний до будь-яких схоластичних виявів талмудизму в єврейській історії. С. Дубнов прихильно й разом з тим дещо критично ставиться до феномена хасидизму як до одного з «найдопитливіших явищ релігійної психології взагалі» [7, с. 118]. Для нього хасидизм є найзначнішим з духовних переворотів у

єврейській історії, тим переворотом, що вплинув на зміни в культурному побуті євреїв переважно Східної Європи.

Першопочатком хасидського вчення єврейський історик визнає містицизм. У контексті з'ясування так званого «загального родоводу хасидизму» С. Дубнов наголошує на іманентній необхідності появи вчення благочестивих як послідовного, третього етапу в розвитку єврейського містицизму, етапу, який приходить на зміну практичній кабалі, яка логічно змінює етап кабали теоретичної. Звідси й влучна характеристика хасидизму як «третього дитяти Фантазії і Розуму, рідного брата обох кабал» [1, с. 89]. У статті «Виникнення хасидизму» С. Дубнов більш докладніше вказує на два принципи, які виразно свідчать про ідейну спорідненість хасидизму з практичною та теоретичною кабалами. Перший принцип, який лежить в основі хасидизму і який, на думку єврейського історика, є запозиченим з теоретичної кабали, визначає характер світоутворення і світоуправління. Згідно з цим принципом, світ створюється, витікає з Божества завдяки його самообмеженню [4, с. 12]. Подібний принцип С. Дубнов кваліфікує як «релігійний пантеїзм». Другий основоположний принцип є продуктом практичної кабали. Згідно з цим принципом, за словами С. Дубнова, «між вищим і нижчим світом, між світом Бога, духів і світом людей існує постійний зв'язок, постійна взаємодія, в результаті яких не лише Бог впливає на людські справи, але й людські вчинки впливають на особистість Божества...» [4, с. 16]. Проте єврейський історик звертає увагу і на істотну відмінність хасидизму від практичної кабали. На його думку, «якщо практична кабала зробила зосередженням релігії націю, то хасидизм зосередив всю сутність віри в індивідуумі, в особистісних потребах окремої людини» [3, с. 89]. Хасидське вчення спричинене було потребами неосвіченої більшості, яка вимагала доступності віри. За словами С. Дубнова, «то було вчення житейське, призначене для мирян, навіть для нищих духом» [3, с. 90]. Вказує він і на безпосередню причину появи хасидизму, яку можна

узагальнити як нездатність рабинів в силу їх схоластичності та догматичної і культової дріб'язковості задовольняти релігійні та моральні потреби простолюдинів.

Що ж до розгляду С. Дубновим проблем історії хасидського руху, то в своїй статті «Вступ до історії хасидизму» він пропонує відповідно до логіки появи і подальшого становлення «вчення благочестивих» відрізнити історію хасидизму XVIII століття від історії хасидизму XIX століття. Історія хасидизму XVIII ст. включає такі періоди:

- 1) виникнення хасидизму, що відповідає життєдіяльності Ізраїля Бешта (хронологічні рамки: 1730-1760);
- 2) виникнення цадикізму: життєдіяльність Бера Межерича і утворення ієрархії хасидського духовенства – «цадиків» (відповідні хронологічні межі цього періоду: 1760-1773);
- 3) період боротьби проти хасидів і остаточний розкол. Характерними особливостями третього періоду, за міркуванням С. Дубнова, були: поширення хасидизму з Польщі в Литву, утворення багатьох хасидських центрів, різних фракцій, боротьба з ними рабинату та уряду тощо (відповідні хронологічні рамки цього періоду: 1773-1801).

Історія хасидизму XIX ст., на думку С. Дубнова, розкладається на два періоди, розділених серединою століття. У перший з цих періодів спостерігається ворожість і конфлікт хасидів та мітнагідів (їх опонентів), в другому – «дух часу значно зближує і асимілює їх» [2, с. 15]. При цьому боротьбу між хасидами і мітнагідами він вважає суто релігійною боротьбою за тип віруючого. За його словами, «стара дисципліна книжно-обрядового типу боролася з хвилею екзальтованого містицизму і сліпим культом святих» [6, с. 233].

У структурному відношенні С. Дубнов виділяє три головні течії хасидизму, що різняться між собою як за внутрішнім характером, так і за своєю

зовнішньою долею, причому кожна з течій є уособленням певної етнічної групи чи певного регіону. Серед них: 1) хасидизм польсько-галіційський (західний); 2) український (волино-подільський, південний); 3) хасидизм литовсько-білоруський (північний). Кожна з цих зазначених течій, на думку єврейського історика, має важливе історичне значення.

Слід визначити ще одну особливість сприйняття С. Дубновим віровчення благочестивих. При всій своїй стриманій захопленості хасидизмом, особливо Бештовим вченням, єврейський історик з неприхованою антипатією ставиться до практичного цадикізму з його чудодійністю, запопадливістю, вмінням маніпулювати легковір'ям мас. Він відверто критикує вади і вчинки «земних цадиків, надто земних, незважаючи на свою святість». З неприхованою ворожістю ставиться і до положень програми практичного цадикізму, запропонованої родоначальником польсько-галіційського хасидизму Елімелехом Лізенським. Для С. Дубнова подібна програма є апофеозом практичного цадикізму з його претензіями на матеріальне стягання, а її положення «з тих пір [з 1788 року] стійко увійшли в життя євреїв і стали джерело» [5, с. 41].

С. Дубнову вдалося об'єктивно і неупереджено підійти до розгляду проблем хасидського руху. Будучи раціоналістом за поглядами, дотримуючись «концепції автономізму» в єврейському питанні, видатний історик з'ясовує сутність хасидського руху як духовного авангарду іудаїзму, розкриває перипетії його боротьби з ідейними опонентами (мітнагідами і просвітителями), й, чи не вперше в дослідницькій літературі, класифікує історичні форми хасидизму. Якщо і можна говорити про деякі вияви апологетичності на користь хасидів у працях С. Дубнова, то слід визнати все-таки поміркованість автора у справі захисту розкольницького руху, його намагання не лише показати позитивні сторони хасидського руху, переваги, але й слабкі сторони руху, недоліки. Вельми промовистою в цьому відношенні є виважена узагальнююча

характеристика хасидського руху, яку подає С. Дубнов на сторінках «Новітньої історії єврейського народу». Наведемо її: «Багато було в хасидському середовищі високого ідеалізму і зразків моральнісної чистоти, але поряд з цим – непроникна розумова пільма, безмежне легковір'я, пристрасть і обожнення людей, подекуди нікчемних і навіть розбещених, поряд і хворобливий гіпноз культу цадиків» [6, с. 419].

Історичні дослідження С. Дубнова мали доволі неоднозначний вплив на особливості розв'язання проблеми хасидизму. З одного боку, з'являються численні дослідження, автори яких намагаються розкрити аспекти, пов'язані з історією та історіографією хасидського руху. Такого роду праці становили вагому частку дослідницьких проектів хасидіани. З іншого боку, бракує аналітичних розвідок, в яких би з'ясовувалися проблеми сутності та змістової наповненості вчення благочестивих. До винятків можна віднести лише праці З. Крупицького, М. Бубера і Г. Шолема, які відрізняються своїм філософським підходом в осмисленні феномена хасидизму.

Отже, спроби історичного та історіографічного дослідження хасидизму домінують над спробами рефлексивного осмислення цього феномена. Тому заслуговують на увагу праці, автори яких намагалися поєднати історичний та філософський підходи, аналізуючи якийсь певний аспект віровчення чи культові практики хасидизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубнов С.М. Введение в историю хасидизма / С.М. Дубнов // Восход. – СПб. – 1888. – Кн. 1-2. – С. 83-100.
2. Дубнов С.М. Введение в историю хасидизма / С.М. Дубнов // Восход. – СПб. – 1888. – Кн. 3. – С. 3-18.
3. Дубнов С.М. Возникновение хасидизма. Жизнь и деятельность Израиля Бешта / С.М. Дубнов // Восход. – СПб. – 1888. – Кн. 7. – С. 81-100.
4. Дубнов С.М. Возникновение хасидизма. Жизнь и деятельность Израиля Бешта / С.М. Дубнов // Восход. – СПб. – 1888. – Кн. 8. – С. 3-21.
5. Дубнов С.М. История хасидского раскола / С.М. Дубнов // Восход. – СПб. – 1890. – Кн. 9. – С. 23-41.

6. Дубнов С.М. Новейшая история еврейского народа (1789-1881) / С.М. Дубнов. – СПб.: Тип. «Север», 1914. – 631с.
7. Дубнов С.М. Хасидизм: Энциклопедический словарь / Сост. Брокгауз-Ефрон. – СПб., 1903. – Т. 37. – С. 118-124.